

Ю. І. КОЗУБ

ЛЕКІФИ ОЛЬВІЙСЬКОГО НЕКРОПОЛЯ

V—IV ст. до н. е.

Лекіфи є однією з найбільш поширених груп грецької кераміки. Вивчення лекіфів дає можливість не лише уявити картину розвитку грецького гончарного ремесла та мистецтва в пору їх розквіту, судити про торговельні зв'язки грецьких центрів з іншими областями, простежити зміни в чисто грецьких керамічних формах під впливом місцевих умов Північного Причорномор'я, а й робити висновки про етнічну приналежність стародавнього населення того чи іншого пункту або еллінський вплив на сусідні райони, бо лекіфи становили специфічну рису грецького поховального ритуалу, в якому вони відігравали значну роль.

В радянській археологічній науці питання дослідження лекіфів розроблені ще недостатньо, хоч лекіфи є однією з найбільш масових категорій знахідок на півдні України. Лекіфи в числі інших предметів грецького виробництва проникають в степову і лісостепову смугу УРСР і становлять тверду основу для датування пам'яток, залишених їх населенням. Тому спеціалістам-античникам та скіфологам постійно доводиться мати справу з лекіфами. Згадками про них рясніють звіти і статті, присвячені археології Північного Причорномор'я.

Спеціальному дослідженню однієї групи лекіфів присвячена цікава праця В. М. Скуднової «Чорнофігурні лекіфи з архаїчного некрополя Ольвії»¹. Білі лекіфи, що зберігаються в Державному Ермітажі, були вивчені К. С. Горбуною². Коротка характеристика основних форм лекіфів некрополя Корокондами міститься в книзі А. П. Сорокіної «Тузлінський некрополь».

В своїй статті «Некрополь Німфея»³ Л. Ф. Силантьєва визнала за можливе навіть виділити в окрему групу поховань «з лекіфами». Поряд з таким принципом класифікації поховань, досить штучним і формальним, що носить до певної міри випадковий характер і є в основі своїй невірним, автор дає характеристику деяких груп лекіфів класичної епохи, які зустрічались в некрополі Німфея. Виключно технічні питання розпису деяких лекіфів трактуються в статті В. Д. Блаватського «Про техніку розпису арибалічних лекіфів»⁴.

В дореволюційній літературі лекіфам приділив увагу лише Б. В. Фармаковський в своїй капітальній праці «Аттическая вазовая живопись». Він схилювався на характеристиці білих та червонофігурних ле-

¹ В. М. Скуднова, Чорнофігурні лекіфи з архаїчного некрополя Ольвії, АП, т. VII, 1958, стор. 113—130.

² Доповідь на цю тему була прочитана в античному відділі Ермітажу в грудні 1956 р.

³ Л. Ф. Силантьєва, Некрополь Німфея, МИА, № 69, 1959, стор. 5—107.

⁴ В. Д. Блаватский, О технике росписи арибаллических лекифов, КСИИМК, в. XV, 1947, стор. 51—57.

кіфів V—IV ст. до н. е. Дослідженню лекіфів присвячена численна Іноземна література, як у вигляді спеціальних монографій, так і багатьох праць з питань характеристики грецької кераміки взагалі, де значне місце відведено опису та датуванню лекіфів.

Ця стаття є частиною праці, присвяченої ольвійському некрополю V—VI ст. до н. е. Стаття дає розробку лекіфів Ольвії, характерних для класичної епохи. Її завдання полягає в тому, щоб показати лекіфи у всій різноманітності їх типів, специфічне призначення та розвиток цієї форми кераміки в даний час, а також визначити центри виробництва лекіфів та виділити зразки місцевої ольвійської продукції. Автор базувався на вивченні речового матеріалу з ольвійського некрополя, здобутого в результаті багаторічних розкопок Б. В. Фармаковського⁵. Крім того, були використані щоденники ряду дослідників Ольвії⁶.

Лекіфи були відомі ще в гомерівську епоху. Вони спеціально призначались для зберігання олії, як маслинової, так і запашної, і знаходили дуже широке застосування в побуті і культурі древніх. Спершу сам термін *λίκυθος* вживався для позначення різноманітних посудин, які застосовувались для зберігання олії, і не пов'язувався з певною керамічною формою⁷. Пізніше лекіф виступає вже як цілком певна форма. В епоху архаїки лекіфи, очевидно, мали більш широке функціональне призначення, ніж в наступний час. Вони застосовувались в побуті як туалетні, палестричні посудини, а також в поховальному обряді. Про це свідчать знахідки лекіфів на території античних міст та поселень, а також некрополей. Різноманітність їх застосування відбилась на їх вигляді — вони нічим не відрізнялись від інших чернофігурних посудин за технікою і сюжетом розпису. Це різні побутові та міфологічні мотиви: воїни, побойща, атлети, зображення тварин, вакхічні сцени, боги та герої, цілі міфологічні картини⁸.

Вже в класичну епоху лекіф стає більш культовою посудиною, ніж побутовою⁹. Лекіфи стояли біля ложа померлого в його домі, входили до складу приношень на могилу, стояли підніжжя надмогильних стел, або підвішувались на тенях, що прикрашали стелу. Вигляд лекіфів в цей час також дещо змінюється. Культова ідея знайшла яскраве відображення у великій групі білих лекіфів, поховальне призначення яких не викликає сумнівів. Розпис білих лекіфів V ст. до н. е. наочно ілюструє поховальний обряд древніх греків: оплакування померлого родичами в його домі, приношення дарів на могилу та її оформлення, зображення померлого. Міфологічні сюжети використовуються тут лише для зображення деяких сцен загробного життя: зустріч померлого з Хароном, іноді в присутності Гермеса-Психопомпа, Танатос та Гипнос, які переносять в могилу тіло померлого¹⁰.

Досить показовою є група білих лекіфів, яку Б. В. Фармаковський назвав «перехідною» від ранніх лекіфів, розписаних на побутові та міфологічні теми, до пізніх, розписи яких пов'язані виключно з поховальним обрядом¹¹. Це лекіфи із зображенням побутових або міфологічних

⁵ Ці матеріали зберігаються в фондах Державного Ермітажу.

⁶ Зокрема, звіт С. А. Семенов-Зусера про розкопки ольвійського некрополя в 1920 р., що знаходиться в науковому архіві Інституту археології АН УРСР.

⁷ В. М. Скуднова, вказ. праця, стор. 113.

⁸ Там же, стор. 114 і далі; Б. В. Фармаковський, Аттическая вазовая живопись и ее отношения к искусству монументальному в эпоху непосредственно после грекоперсидских войн, СПб, 1902, стор. 338.

⁹ Група поховань Німфея V ст. до н. е. не мала іншого інвентаря, крім лекіфів (Л. Ф. Силантьева, вказ. праця, стор. 31). Таке явище відоме і в інших грецьких некрополях. Це також може бути одним з доказів того, що лекіфи були спеціально поховальною формою посуду.

¹⁰ Б. В. Фармаковський, вказ. праця, стор. 345, 346; додаток, стор. 26; A. Greifenhagen, Attische Kunstwerke, Berlin, 1960, рис. 75.

¹¹ Б. В. Фармаковський, вказ. праця, стор. 338, 339.

сцен, які тісно пов'язані з культом мертвих. Наприклад, на лекіфі Д 33 Британського музею представлені Орест та Електра на могилі Агамемнона; на лекіфі Афінського національного музею зображена Ніка з вінком в руках, яка увінчує надгроб'я. Це явище, на наш погляд, наочно відображує поступову зміну функцій лекіфа.

Не випадково, що саме лекіф ввійшов у символіку поховального культу. Так, надгроб'я V—IV ст. до н. е. нерідко являють собою зображення лекіфа¹².

Все це дає можливість зробити висновок, що не лише білі, а й інші групи лекіфів використовувались, в основному, в поховальному ритуалі древніх греків¹³.

Лекіфи ольвійського некрополя класичної епохи досить різноманітні. Серед них переважають імпорتنі, в основному, аттичного виробництва. Але поряд з ними існували лекіфи місцевого виробництва, що представлені сіроглиняною та деякими формами червоноглиняної кераміки¹⁴.

Поряд з амфорами та кіліками, лекіфи є найбільш характерною формою для некрополя Ольвії V—IV ст. до н. е.¹⁵ Вони знаходились в могилах усіх відомих тут типів: ґрунтових, підбійних, склепах. Вони входять до складу навіть звичайно бідного супровідного інвентаря трупопалень, наприклад комплексів 1906/51, 1906/89.

В похованнях ставили один лекіф і лише зрідка по два-три. Лекіфи стояли біля голови або рук похованого, лише іноді — біля правої ноги. Неодноразово було зафіксовано положення лекіфа в руці померлого¹⁶. Це також відмічено в ряді поховань інших некрополей Північного Причорномор'я: Пантікапея, Німфея, Корокондами. В похованнях Пантікапея лекіфи були затиснуті в правій руці, в комплексах Тузли — в лівій¹⁷. В ольвійських похованнях лекіфи знаходились як в правій, так і в лівій руці, а в комплексі 1902/121 по лекіфу було в обох руках померлого. Це явище відмічається лише з кінця VI ст. до н. е. Фрагменти і навіть цілі лекіфи, синхронні похованню, знаходились в насипах непограбованих могил¹⁸. Не виникає сумніву, що це ті лекіфи, які ставились на могилу родичами померлого, як це видно із зображень на білих лекіфах¹⁹, або входили до складу тризни.

Більшість лекіфів знаходилась в комплексах супровідного інвентаря.

В V—IV ст. до н. е. існували лекіфи циліндричні та арибалічні. Стилістичні особливості дають можливість виділити серед них чорнофігурні, червонофігурні, чернолакові, сіроглиняні, червоноглиняні та сітчасті лекіфи. Описуючи ці лекіфи, ми будемо додержуватися хронологічного принципу. В основу класифікації покладена форма посудин та стиль їх розпису.

¹² A. Woodhead, Greek inscriptions, Hespasia, m. XXIX, v. 1, 1960, стор. 84, табл. 27, 160; G. Richter, Catalogue of Greek sculptures in the Metropolitan Museum of Art, табл. LXXIII, 89. A. Conze, Die attischen Grabreliefs, Berlin, 1893, т. I, стор. 89, 385, 387; стор. 90, 389; стор. 91, 394; т. III, кн. 2, Берлін, 1906, табл. CCCLIX—CCCLXIV.

¹³ Це особливо стосується циліндричних лекіфів.

¹⁴ Поділу кераміки на сіроглиняну та червоноглиняну ми будемо додержуватись і в дальшому; і хоч колір глини залежав від ступеня та умов її випалу, він все ж може служити показником певної техніки виготовлення кераміки (О. А. Кульська. Хіміко-технологічне вивчення кераміки з Ольвії, АП, т. VII, 1958, стор. 82).

¹⁵ Лекіфи знайдені в 103 могилах в кількості 109 екземплярів (із 274 поховань цього часу, включаючи безінвентарні та пограбовані).

¹⁶ Це стосується п'яти поховань: 1920/102, 1920/121, 1920/105, 1920/86, 1902/72. Можливо, таке розташування лекіфа символізує жертвоприношення у вигляді узливання від особи померлого.

¹⁷ Г. А. Цветаева, Ґрунтовой некрополь Пантікапея, МИА, № 19, стор. 70, прим. 2; Л. Ф. Силантьева, вказ. праця, стор. 29; Н. П. Сорокіна, Тузлянский некрополь, стор. 19.

¹⁸ Наприклад, 1902/124, 1903/40 та інші.

¹⁹ A. Greifenhagen, вказ. праця, рис. 74.

І. Циліндричні лекіфи

Вони представлені чорнофігурними, чорнолаковими, червонофігурними та червоноглиняними лекіфами.

а) Чорнофігурні лекіфи

В класичному некрополі Ольвії представлені чорнофігурні лекіфи найпізнішого стилю²⁰. Видимо, зв'язок лекіфів з культом був причиною тривалого збереження традиційної чорнофігурної техніки в той час, коли червонофігурна кераміка вже ввійшла в загальний ужиток²¹. Для цих лекіфів особливо характерна чисто декоративна орнаментация по

Таблиця 1. Чорнофігурні лекіфи.

1 — лекіф із зображенням гірлянди плюща (1913/34, ОЛ 3970); 2 — Великий лекіф з поховання 1913/17 (ОЛ 3971); 3 — лекіф із зображенням пальметок (1905/13, ОЛ 1478); 4 — лекіф із зображенням здвоєних пальметок (1912/43, ОЛ 15386); 5 — лекіф з пальметками, виконаними в побіжному стилі (1940/28); 6 — лекіф з пальметками, що розташовані в два ряди (1905/14, ОЛ 1479).

білому фоні. В розписі застосовувалась біла накладна фарба та різець, яким були прочерчені деталі малюнка. Розпис таких лекіфів варіює дві теми: стилізована гірлянда плюща та пальметки.

Перший тип представлений кількома лекіфами, що мають опуклі, плавно сформовані вінця, дещо ввігнуті плічка та закруглений внизу корпус²². В основі лекіфів — досить масивна кільцева підставка. Вінця,

²⁰ Ми не торкаємось групи чорнофігурних лекіфів із сюжетним зображенням у вигляді окремих фігур або цілих композицій, що відносяться до кінця VI — початку V ст. до н. е. Цій групі присвячено розділ спеціального дослідження В. М. Скуднової (див. АП, т. VII, 1958, стор. 127—130), про яке вже згадувалося вище.

²¹ В. Д. Блаватский, вказ. праця, стор. 261.

²² Вони відомі в 8 екземплярах і походять з комплексів: 1903/36 (2 екз.), 1912/47 (2 екз.) 1913/17, 1913/26, 1913/34, 1913/36.

ручка та нижня частина корпусу суцільно вкриті чорним лаком²³. На плічках лекіфів по світлому фону глини виконаний чорним лаком орнамент у вигляді ряду крапок або коротеньких паличок та ще одного ряду тонких паличок. Середина корпусу вкрита густим і гладким білим облицюванням, що добре відтінює контури чорного малюнка. Зверху та знизу знаходиться орнамент з двох рядів сітки. Між ними — гірлянда плюща з характерним листям та квітами (табл. I, 1). Більшість цих лекіфів має середні розміри²⁴, дещо більший лекіф походить з поховання 1913/26²⁵, а один з них (1913/17) являє собою велику посудину висотою в 23 см (табл. I, 2)²⁶. Аналогічний лекіф походить з Олінфа²⁷, такі посудини відомі і в інших пунктах.

Ці лекіфи є продукцією аттичного виробництва і належать до групи майстра Beldam²⁸. Вони існували в межах першої половини V ст. до н. е. починаючи з самого кінця VI ст. до н. е. Вони мали широке розповсюдження в античному світі²⁹. J. Talcott подібні лекіфи датує дуже точно: 470—460 pp. до н. е.³⁰

В ольвійському некрополі ці лекіфи супроводились пухлогорлою хіоською амфорою, що належить до типу, який I. Б. Зеест датувала другою половиною VI—початком V ст. до н. е.³¹, розписною іонійською амфорою початку V ст. до н. е., а також кіліками, характерними для першої половини V ст. до н. е.

До другого типу чорнофігурних лекіфів слід віднести лекіфи з різноманітними вінцями, що різко відділені від досить вузького горла з циліндричним, більш або менш широким корпусом, значно звуженим у своїй нижній частині, з плоскою тонкою або більш масивною кільцевою підставкою. Всі вони невеликі, а деякі зовсім мініатюрні. Їх орнаментация має один сюжет — зображення пальметок.

В залежності від особливостей форми та стилю розпису такі лекіфи можна розбити на дві групи.

Група I. Мініатюрні лекіфи з ехіноподібними вінцями, частина з них на тонкій кільцевій підставці, інші — на більш масивній³². Плічка прикрашені так само, як і на лекіфах попереднього типу. Основний орнамент являє собою ряд вертикально поставлених пальметок, відділених одна від одної довгастими пелюстками. Нижче — пояс плетінки (табл. I, 3). Лекіфи поховань 1912/43 та 1911/21 мали орнамент із здвоєних пальметок, між ними — плетінка (табл. I, 4). Виконання орнаменту в цілому досить старанне. Пелюстки пальметок мають чітко окреслену форму, деталі та контури малюнка прочерчені різцем, а основи пальметок та центр плетінки відтінені білою накладною фарбою. На деяких екземплярах пальметки обведені білими дугами.

²³ На деяких лекіфах лак має ледве помітний коричнюватий відтінок.

²⁴ Висота 13,5—15 см, діаметр вінець 2,9—3,2 см, діаметр підставки 3—3,5 см.

²⁵ Висота 19 см, діаметр вінець 3,6 см, діаметр підставки 5,1 см.

²⁶ Діаметр вінець 4,6 см, діаметр підставки 5,4 см. На корпусі цього лекіфа крім полос сітки знаходилося ще 2 ряди меандрового орнаменту.

²⁷ Olynthus, г. XIII, табл. 30, 19.

²⁸ E. Haspels, Attic black-figured Lekythoi, Paris, 1936, стор. 181; CVA, Deutschland, т. 7, Мюнхен, 1951, табл. 32, 5.

²⁹ J. Talcott, Pottery from a fifth century well, Hesperia, т. IV, стор. 480, рис. 4; Olynthus, ч. V, табл. 50, 31, 32, стор. 76 — кінець VI — початок V ст. до н. е.; Olynthus, ч. XIII, табл. 30, 18, 19 — початок V ст. до н. е.; Clara Rhodos, т. IV, стор. 288—289, рис. 318; Clara Rhodos, т. III, стор. 53—54, рис. 38; И. Венедиков, Аполония на Черно море. Археологически открытия в България, София, 1957, стор. 101, рис. 6—V ст. до н. е.

³⁰ J. Talcott, вказ. праця, стор. 480.

³¹ И. Б. Зеест, Внутренняя торговля Прикубанья с Фанагорией, МИА, № 19, 1951, стор. 110, рис. 1, 1.

³² Ці лекіфи походять з комплексів: 1905/13 (2 екз.), 1912/69, 1902/121, 1911/21, 1912/43. Їх розміри: висота 8—11 см, діаметр вінець 2—2,5 см, діаметр кільцевої підставки близько 3 см.

Класифікація та датування лекіфів з такими пальметками належить Е. Хаспельс, яка виділила три хронологічні групи цих посудин³³. Наші лекіфи відносяться до третьої групи і є виробами вже згаданого майстра Beldam. Вони датуються 470—450 роками до н. е.³⁴ Цій групі лекіфів присвячена численна література³⁵. Всі автори додержуються наведеної вище датировки і лише в деяких випадках уточнюють її. Виробництво таких лекіфів було дуже інтенсивним. Їх знахідки відомі в Афінах, Олінфі, на Родосі, в Причорномор'ї, а саме в некрополях Тамані, Німфея, Пантікапея, Мірмекія, Тіри, Ольвії та її околиць, на території сучасної Болгарії, східної Іспанії та в інших місцях³⁶. Звичайно вони зустрічаються з червонофігурною керамікою строгого стилю та іншим матеріалом першої половини V ст. до н. е.³⁷, але іноді їх знаходять в комплексах другої половини V ст. до н. е.³⁸ Це вказує на те, що такі лекіфи побутували на протязі тривалого часу.

В ольвійському некрополі вони зустрічалися виключно з матеріалом першої половини V ст. до н. е.—це кілік на високій ніжці, що датується 490—450 рр. до н. е. (1912/69); кілік комплексу 1902/121, типовий для першої половини — середини V ст. до н. е., — тонкостінний з чітким профілюванням вінець, з товстими ручками на рівні вінець, вкритий чудовим аттичним чорним лаком з синюватим відблиском і дзеркальною поверхнею, та інші.

Група II. Лекіфи цієї групи відрізняються від першої віnciaми, що мають форму дзвіночка, широким корпусом, стилем виконання роз-

Рис. 1. Чернолаковый лекіф із штапованим орнаментом (1920/47, № 146).

³³ E. Haspels, вказ. праця, стор. 185—186.

³⁴ Там же, стор. 187.

³⁵ Лекіфи із здвоєними пальметками, аналогічні нашим з поховань 1911/21 та 1912/43, наведені в CVA, Deutschland (A. Greifenhagen), т. IV, Мюнхен, 1940, табл. 11, 14 (№ 245), стор. 21; P. N. Uge, Sixth and fifth century pottery, табл. 15, № 131, 12, стор. 54 та в інших виданнях. Інші лекіфи знаходять аналогії серед матеріалів, виданих в CVA, Deutschland, т. 7, Мюнхен, 1951, табл. 32, 8, 10, 13 — перша чверть V ст. до н. е.; CVA, Athènes, т. III, Нн, табл. 10, 2—4, 13; CVA, Deutschland, т. I (E. Bielefeld), Берлін, 1959, табл. 42, 14 (162), 20 (153), стор. 42, 43 — перша половина V ст. до н. е.; CVA, Deutschland (A. Greifenhagen), с. IV, Мюнхен, 1940, табл. 11, 12, 13; D. Robinson, Catalogue of the Greek vases of the royal Ontario museum of archeology Torontі, 1930, стор. 145, табл. L, рис. 330; стор. 146, рис. 334—V ст. до н. е.; та в багатьох інших працях.

³⁶ F. Johnson, Black-figure Pottery at Chicago, AJA, в. XLVII, 1943, табл. IV, стор. 398, рис. 13; C. Boulter, Pottery of the mid-fifth century, Hesperia, т. XXII, в. 2, 1953, стор. 71—72, табл. 28, 21—22; E. Townsend, A. Mysenean chamber tomb under the temple of the Ares, Hesperia, т. XXIV, № 3, 1955, стор. 218, табл. 77, 42—V ст. до н. е.; Olynthus, ч. XIII, табл. 31, 23 — близько 460 р. до н. е.; Clara Rhodos, т. IV, 1931, стор. 160, рис. 159; стор. 112, рис. 101; Clara Rhodos, т. VI—VII, стор. 485, рис. 12; Надгробити могили при Дуваній в Пловдивско, Софія, 1934, стор. 228, рис. 147—Лозарська могила, початок V ст. до н. е.; В. Ф. Гайдукевич, Некрополи некоторых боспорских городов, МИА, № 69, 1959, стор. 171, рис. 32, 1—некрополь Гермонаси, поховання другої чверті V ст. до н. е.; там же, стор. 171, прим. 69—некрополь Німфея; Л. Ф. Силантьєва, вказ. праця, стор. 30—32, рис. 9, 2—середина V ст. до н. е.; M. Ebert, Ausgrabungen auf dem Gute Maritzup, 1913, стор. 22, рис. 19; Rf. M. Almagro, Las necrópolis de Ampurias, Барселона, 1953, стор. 243, табл. VII, № 6, 10; табл. VIII, № 7, табл. XI, № 8, 10.

³⁷ Clara Rhodos, т. IV, стор. 160, рис. 159—з червонофігурною гідрією строгого стилю.

³⁸ Прикладом цього можуть бути знахідки лекіфів на афінській агорі з матеріалом першої чверті та кінця V ст. до н. е. (C. Boulter, вказ. праця, стор. 71—72).

пису та трохи більшими розмірами³⁹. На плічках — звичайний чорнолаковий орнамент з двох рядів паличок. Верхня частина корпусу прикрашена двома рядами крапок, в центрі знаходиться основний малюнок на білому фоні, що складається з пальметок в колах, виконаних в побіжному стилі. Вінця, ручка, низ корпусу, верх кільцевої підставки вкриті чорним лаком.

Лекіф комплексу 1940/28 розписаний крупними пальметками, розташованими в один ряд, трохи похило (табл. I, 5). Пальметки знаходяться в колах, з незіткнутими кінцями, що окреслені тонкою лінією лаку⁴⁰. Такі лекіфи виникли на рубежі VI та V ст. до н. е. і існували аж до 20-х років V ст. до н. е. Найбільш ранній екземпляр цієї групи представлений чорнофігурним лекіфом некрополя Корокондами⁴¹. Найближчі аналогії цьому лекіфу знаходяться десь близько середини V ст. до н. е. Подібні лекіфи походять з класичного некрополя Ампурія та розкопок афінської агори⁴². Лекіф з розкопок афінської агори відрізняється лише деталями розпису, до якого крім пальметок входить ще пояс меандра та два пояси сітки. Цей лекіф також належить майстру Beldam⁴³. Близькість стилю виконання до афінського дозволяють і наш лекіф вважати виробом цього ж майстра.

Орнаментация корпусу лекіфів 1905/14 та 1912/27 складалась з п'яти великих пальметок в колах, розташованих в два ряди (3 пальметки в верхньому та 2 в нижньому ряду) (табл. I, 6). Особливо крупні пальметки мав великий лекіф комплексу 1912/27. Вони склалися з довгих і тонких пелюсток. Стель виконання той же, що й вищенаведеного лекіфа. Очевидно, всі лекіфи цього типу існували одночасно. Подібні лекіфи відомі з італійських і французьких колекцій⁴⁴.

б) Чорнолакові лекіфи

В ольвійському некрополі вони представлені єдиним екземпляром (табл. II, 1)⁴⁵. Цей лекіф мав конусоподібні, горизонтально зрізані вінця, витягнуті в нижній частині. Вони непомітно переходять в довге горло, тому горло здається непомірно великим. Плечі звігнуті, орнаментовані двома рядами паличного орнаменту, нанесеного чорним лаком. Корпус циліндричний, вкритий чорним лаком. Висота лекіфа 14,8 см, діаметр вінця 2,5 см, діаметр кільцевої підставки 3,3 см. Аналогічний лекіф знайдено в Олінфі. Він датований Д. Робінзоном кінцем VI—початком V ст. до н. е.⁴⁶

В ольвійському некрополі цей лекіф знаходився в комплексі першої половини V ст. до н. е.⁴⁷ Отже, часом існування нашого лекіфа можна вважати всю першу половину V ст. до н. е.

³⁹ Такі лекіфи представлені в комплексах 1905/14, 1912/27, 1940/28. Висота їх 10,5; 12; 18 см.

⁴⁰ Цей лекіф опублікований Т. М. Кніпович у статті «Некрополь на території Ольвії» (КСИИМҚ, в. X, стор. 118—119, рис. 45-6), там же наведена необхідна для датування література.

⁴¹ Н. П. Сорокіна, вказ. праця, табл. I, 1.

⁴² M. Alt a g o, вказ. праця, табл. VII, № 9.

⁴³ E. Town s e n d, вказ. праця, табл. 77, 44, стор. 219—V ст. до н. е.

⁴⁴ CVA, Italia (L. V g e a), т. XIX, Рим, 1942, табл. III, 4, 5; CVA, Danemark, т. IV, Париж, табл. 112, 14 — лекіф відрізняється лише тим, що вгорі корпусу іде пояс меандра, а внизу — два ряди крапок. Пальметки аналогічні.

⁴⁵ ОЛ. 12583 з комплексу 1913/34.

⁴⁶ Olynthus, ч. V, табл. 50, 33, стор. 76. Подібний лекіф опублікований в CVA, т. III, Мадрид, табл. 30, 9.

⁴⁷ До складу комплексу 1913/34 входили: лекіф ОЛ. 3970 першого типу (з гірляндю плюща) першої половини V ст. до н. е., хіоська пухлогорла амфора кінця VI — початку V ст. до н. е., чорнолаковий килик першої половини V ст. до н. е.

в) Червонофігурні лекіфи ⁴⁸

Червонофігурні лекіфи ольвійського некрополя V—IV ст. до н. е., дуже нечисленні. Вони представлені одиничними знахідками аттичної кераміки. Повністю збереглося всього два екземпляри.

Таблиця II. Лекіфи V—IV ст. до н. е.

1 — чорнолаковий лекіф з поховання 1913/34 (ОЛ 12383); 2 — червонофігурний лекіф з поясом меандра (1920/102, № 526); 3 — фрагментований самоський лекіф (1911/19, ОЛ 11028); 4 — чорнолаковий арибалічний лекіф (1905/60, ОЛ 5740); 5 — лекіф з поховання 1902/92 (ОЛ 685); 6 — лекіф з поховання 1902/124 (ОЛ 4851).

Лекіф з поховання 1902/141 має короткі опуклі вінця, різко відділені від горла, дуже пропорціональний циліндричний корпус, досить

⁴⁸ На жаль, автор статті не мав в своєму розпорядженні вичерпної, особливо іноземної, літератури з питань червонофігурної кераміки, тому опис червонофігурних лекіфів буде менш детальним, без вказівок на майстра виробництва. Це стосується і арибалічних червонофігурних лекіфів.

масивну кільцеву підставку. На широких плічках міститься чорнофігурний орнамент з одного ряду паличного орнаменту і пальметок, з'єднаних пагонами. Пальметки направлені вершинами в різні боки.

На лицьовій стороні корпусу знаходиться зображення крилатої фігури юнака, можливо, Ерота або Гіпноса, що стоїть в спокійній позі. В лівій руці він тримає керікейон, а в правій, напівопущеній, — стилізований пагін з бутонем (можливо, лотоса). Червонофігурний малюнок виконаний в так званому розкішному стилі, що зберіг ще деякі риси строгого. Таким чином, лекіф може бути датований часом в межах третьої чверті V ст. до н. е.

Лекіф з поховання 1920/102 мав чисто орнаментальний характер розпису. Це лекіф з короткими, ехіноподібними вінцями, циліндричним корпусом плавних обрисів, що, закруглюючись вниз, переходить в дуже коротку ніжку на масивній кільцевій підставці. Весь лекіф, за винятком горла, плічок та вузького пояса вгорі корпусу, вкритий чорним лаком. На плічках збереглися залишки чернолакового малюнка у вигляді двох рядів паличок, а на верхній частині корпусу у чорнофігурній техніці виконаний пояс меандра (табл. II, 2).

Аналогічний лекіф знаходиться в зібранні грецьких ваз музею Бюрібурга, він датований часом близько 480 р. до н. е.⁴⁹

Близькі нашому лекіфи зустрічаються серед матеріалів некрополя Родосу, афінської агори⁵⁰. Таким чином, наш лекіф датується досить точно: 480—470 рр. до н. е.

г) Світлоглинні лекіфи

До цієї категорії можна віднести лише один лекіф, що походить з комплексу 1911/19. Зберігся він не повністю, зокрема, відсутні вінця та низ посудини. Корпус має витягнуту веретеноподібну форму, сильно звужену на обох кінцях. Глина лекіфа дуже ретельно оброблена, кремове-рожевого кольору, з великою кількістю вкраплень слюди. Поверхня старанно згладжена і залишена в кольорі глини. Його неповна висота 19 см (табл. II, 3). Аналогії нашому лекіфу нам не відомі. Можна лише з певністю сказати, що цей лекіф відноситься до групи самоських лекіфів, які мають своєрідну витягнуту форму і характерні для другої половини VI—початку V ст. до н. е.⁵¹ Можливо, така ще більш видовжена і струнка форма є дальшим розвитком форми цих архаїчних лекіфів Самосу.

Наш лекіф знайдений в комплексі першої половини V ст. до н. е., що датується червонофігурним киликом цього часу⁵².

II. Арибалічні лекіфи

З початку класичної епохи в античному світі широко розповсюджуються арибалічні лекіфи.

В ольвійському некрополі класичної епохи вони представлені досить

⁴⁹ E. Langlotz, Griechische Vasen in Würzburg, Мюнхен, 1932, табл. 205, 551, стор. 113.

⁵⁰ Claga Rhodos, т. IV, стор. 210, рис. 223; близькою аналогією за формою є лекіф з некрополя Яліси, що датований першими десятиріччями V ст. до н. е. (Claga Rhodos, т. VIII, стор. 50, 52, рис. 36); E. Townsend, вказ. праця, табл. 77, 40, 41, стор. 218. Більший розміром, але близький до нашого за формою лекіф № 40, прикрашений двома поясами меандра і датований 470 рр. до н. е. Крім того, подібний лекіф опублікований в CVA, Danemark, т. IV, Париж, табл. 166, № 4, 5, стор. 128.

⁵¹ R. Jong, Sepulturae intra urbem, Hesperia, т. XX, № 2, 1951, стор. 91—92, табл. 41, 4; Claga Rhodos, т. IV, стор. 124, 128, 131, 135, 149, рис. 147; стор. 243, 332, рис. 368; Claga Rhodos, т. VIII, стор. 21, рис. 7; стор. 59, 60, рис. 47; стор. 99, рис. 83; В. Ф. Гайдукевич, вказ. праця, стор. 176, рис. 35; стор. 181—184, рис. 51.

⁵² Подібний килик був знайдений разом з самоськими лекіфами кінця VI—початку V ст. до н. е. в некрополі Родосу (Claga Rhodos, т. IV, стор. 202, рис. 212).

новно чорнолаковими, червонофігурними та іншими розписними лекіфами, а також сіроглиняними та червоноглиняними, починаючи від самих ранніх і до найпізніших зразків.

В Ольвії, як і скрізь, арибалічні лекіфи були особливо характерні для IV ст. до н. е. Всі вони є предметами масового виробництва аттичних майстерень. Лише деякі екземпляри арибалічних лекіфів Ольвії відзначаються старанністю виконання, високою якістю лаку, більшість же носить відбиток деякої недбалості, поспішності в їх оформленні. Розпис цих лекіфів виконаний по шаблону.

Видимо, арибалічні лекіфи, на відміну від циліндричних, застосовувались не лише в культурі мертвих, а й в побуті, де вони використовувались як туалетні та інші посудинки для зберігання різного роду олій.

Колекція ольвійських лекіфів дає можливість простежити розвиток форми від округлих, чітких, з старанно модельованими вінцями, у вигляді півкола або ехіну, сферичним або півсферичним корпусом, що різко відділений від горла (іноді не лише формою, а й спеціальною врізаною або рельєфною лінією), до недбалих, дещо спрощених форм, без різкого поділу на окремі елементи. Такі лекіфи менші за розміром, вони мають конічні вінця у вигляді розтруба, що складає з горлом єдине ціле. Для пізньокласичного — ранньоелліністичного часу характерні мініатюрні лекіфчики, що знаменують виродження цієї класичної форми грецької кераміки. Найпізніші екземпляри арибалічних лекіфів доживають до початку III ст. до н. е., коли вони зникають назавжди.

а) Чорнолакові лекіфи

Чорнолакові арибалічні лекіфи ольвійського некрополя досить різноманітні.

Їх найдревніша форма представлена лекіфами з комплексів 1903/32, 1905/60, 1920/43, 1920/90 (табл. II, 4). Ці невеликі лекіфи мали опуклі, ледве видовжені вінця, сферичний корпус, низеньку, але широку кільцеву підставку⁵³. Вони суцільно вкриті аттичним чорним лаком високої якості. Такі лекіфи існували на протязі довгого часу: вони зустрічались з самого початку V ст. до н. е. і до його кінця⁵⁴.

Дещо іншу форму мав лекіф з поховання 1910/53: вінця у вигляді дзвіночка, жолобком відділені від горла, корпус округлий, вгорі трохи скошений донизу.

Форма цього лекіфа типова для цієї категорії посуду другої половини V ст. до н. е.

Другий тип представляють канельовані або так звані жолобчасті лекіфи⁵⁵.

Для них характерні конусоподібні вінця, тонке горло і порівняно великий, округлий, лише ледве витягнутий корпус, що нагадує по формі діжку. Кільцева підставка широка, але дуже тонка. Корпус вкритий рельєфними канелюрами. На лекіфі з поховання 1902/92, виконання якого взагалі відзначається ретельністю, канелюри згруповані попарно і досить глибоко врізані в поверхню корпусу, яка вкрита чудовим блискучим чорним лаком (табл. II, 5). Лекіф комплексу 1902/124 трохи більший попереднього, оформлений менш старанно: канелюри дрібні,

⁵³ Вони мають висоту близько 12 см.

⁵⁴ З ольвійських найраніший лекіф комплексу 1905/60. Він знайдений разом з уламками іонійського розписного мініатюрного глечика початку V ст. до н. е. Інші комплекси датуються другою половиною V ст. до н. е., хоч до складу їх і входять окремі більш ранні речі — алабастр фінікійського скла, кіліки з дуже хорошим різним та штампованим орнаментом, що відносяться до середини — третьої чверті V ст. до н. е.

⁵⁵ Вони містилися в похованнях 1902/92, 1902/124, 1926/8.

ледве намічені рельєфом. Лак цього лекіфа значно гірший: тонкий з сірватим відтінком (табл. II, 6). Форма лекіфів, якість лаку, супровідний інвентар свідчать про те, що ці лекіфи існували від середини до кінця V ст. до н. е.⁵⁶

Оригінальний лекіф був знайдений в похованні 1920/47 (рис. 1). Він має масивні, опуклі вінця, відділені від горла рубчиком, посередині горла ще одна рельєфна лінія, корпус сферичної форми, ручка плоска, широка профільована кільцева підставка. Плічка і корпус лекіфа прикрашені штампованим орнаментом. На плічках іде пояс ов, під ним — ряд дрібних пальметок, розташованих вершинами вниз. Посередині корпусу — пояс таких же, тісно згрупованих пальметок, але вершинами дугори. По обидва боки цього пояса знаходяться ряди пальметок, з'єднаних між собою дугами, що перехрещуються. Подібний нашому лекіф був куплений Ю. А. Кулаковським в Ольвії⁵⁷. Він відрізняється від нашого лише деталями: має більш витягнутий корпус, штампованих пальметок значно менше, і вони крупніші, в центрі корпусу замість ряду пальметок — ряд ов.

Комплекс знахідок поховання 1920/47⁵⁸, поряд з аналізом стилістичних ознак, дає можливість датувати ці лекіфи ще кінцем V ст. до н. е.

б) Червонофігурні лекіфи

Арибалчні лекіфи були улюбленою формою майстрів червонофігурного стилю кінця V—IV ст. до н. е.

Більшість таких лекіфів ольвійського некрополя мали декоративну орнаментацию: меандр, пальметки.

Перший тип таких лекіфів представлений посудинами чітких обрисів: вінця у вигляді дзвіночка, відділені від горла жолобком, сферичний, трохи сплющений корпус, широка і тонка кільцева підставка. На цих лекіфах відома як геометрична, так і сюжетна орнаментация.

Геометричний орнамент мають три лекіфи⁵⁹. Він являє собою зигзаг, вміщений у пояс, що оперізує центр корпусу (табл. III, 1). Такі лекіфи існували дуже довго, і тому датуються дуже широко — кінцем V—третьою чвертю IV ст. до н. е.⁶⁰

Датування наших лекіфів можна дещо уточнити в зв'язку з тим, що всі вони знайдені в комплексах, які не виходили за межі V ст. до н. е.⁶¹ Таким чином, їх треба датувати останньою чвертю V ст. до н. е.

Сюжетний малюнок прикрашав лекіф з комплексу 1920/66 (табл. III, 2). На лицьовій стороні корпусу цього лекіфа зображена голова Гермеса в профіль, в крилатому головному уборі. Око та деталі крил прочерчені дуже тонко, трактування ока досить ранне: зіниця у вигляді крапки, саме око широке, овальної форми, над оком тонка брова. Під зображенням знаходиться пояс ов. Лекіф аттичного виробництва.

Аналогічний малюнок мав лекіф, опублікований Ланглотцем і датований ним часом близько 450 р. до н. е.⁶²

⁵⁶ До комплексу 1902/92 входили: червонофігурна гідрія раннього розкішного стилю, лекана другої половини V ст. до н. е., чорнолаковий скіфос середини V ст. до н. е. В комплексі 1902/124 — кілік із штампованим орнаментом середини — другої половини V ст. до н. е.

⁵⁷ ОАК за 1900 г., стор. 102, рис. 180.

⁵⁸ До складу комплексу входили: алабастр, кілік V ст. до н. е. та ін.

⁵⁹ З комплексів 1920/101, 1920/147, 1926/3.

⁶⁰ Olynthus, ч. XIII, табл. III, 399, стор. 242.

⁶¹ Датуються чорнолаковим одноручним кубком з канелюрами 425—400 рр. до н. е. (Pots and Pans of classical Athens, American School of classical studies at Athens, New-Jersey, 1958, рис. 25); чорнолаковим амфориском із штампованим орнаментом (E. Langlotz вказ. праця, табл. 222, № 709, 709) кінця V ст. до н. е.

⁶² E. Langlotz, вказ. праця, стор. 116 — тут же вказана і інша література з цього приводу; альбом — табл. 208, 576.

Такий мотив дуже поширений серед цієї категорії посуду⁶³. Можливо, він навіяний образом Гермеса — Психопомпа, пов'язаним з уявленнями древніх про загробне існування душ померлих. Гермес зображувався різноманітно: в петасі, з керікейном та іншими атрибутами цього бога.

Варіантом цього типу є лекіф із комплексу 1901/66⁶⁴. Він відрізняється від попередніх лише формою корпусу, а також манерою вико-

Таблиця III. Червонофігурні арибалічні лекіфи.

- 1 — лекіф з орнаментом у вигляді зигзага (1920/101, № 525);
 2 — лекіф із зображенням голови Гермеса (1920/66, № 431);
 3 — лекіф із зображенням жіночої протоми (1912/50, ОЛ 14317); 4 — лекіф з поховання 1913/53 (ОЛ 3972); 5 — лекіф з поховання 1912/47 (ОЛ 3743).

нання та сюжетом розпису. Форма лекіфа аналогічна чорнолаковому лекіфу з поховання 1910/53. Малюнок являє собою голову амазонки в профіль, в характерній для цього образу лисячій шапці *'alolekis*, перед нею — сокира, типова зброя амазонок. Стиль виконаний вільний, характерний для кінця V — початку IV ст. до н. е. Лак, що вкриває лекіф, нерівний, місцями має коричневий та червонуватий відтінок.

Б. В. Фармаковський, який видав цей лекіф, вважав, що він міг бути зроблений і в IV ст. до н. е.⁶⁵ В такому разі, мова може йти лише про початок IV ст. до н. е. До того ж і комплекс поховання 1901/66 не виходить за межу першої половини IV ст. до н. е.: тонкостінний кілік, вкри-

⁶³ Наприклад, на лекіфах зібрання Національного музею Афін, з колекції Блюм-Бланкенег Австрійського музею у Відні, із розкопок міст Північного Причорномор'я (Б. В. Фармаковський, вказ. праця, додаток, стор. 43—45; Л. Ф. Силантьєва, вказ. праця, стор. 33, рис. 11, 1).

⁶⁴ Б. В. Фармаковський, Раскопки некрополя древней Ольвии в 1901 г., ИАК, в. 8, стор. 28, рис. 14а, 14б.

⁶⁵ Там же, стор. 28.

тий високоякісним чорним лаком⁶⁶, чорнолакова сільниця кінця V — початку IV ст. до н. е.

Другий тип представляють дещо менші лекіфи (висота 7,5—9,2 см), що мають конічні вінця та сферичний невеликий корпус. На трьох з них було зображення жіночої протоми в головному уборі, із зачіскою у вигляді хвилястих кучерів, з локоном, що спадає на шию⁶⁷. На шії намисто. Голова повернута вліво, в профіль, перед нею — стилізований рослинний орнамент у вигляді паростка з схематизованим листям та закрученими вусиками (табл. III, 3).

Близький лекіф походить з розкопок Олінфа, який датований взагалі IV ст. до н. е.⁶⁸

Аналогічний за формою лекіф з поховання 1913/53 мав інший сюжет рисунка: тут зображена жінка, що сидить на стільці, в руках у неї невелика скринька, перед нею — висока корзина для шерсті (табл. III, 4). Аналогічний розпис прикрашає лекіф дещо іншої форми з вюрцбургської збірки, що датований Ланглотцем часом близько 460 р. до н. е.⁶⁹

Зважаючи на форму нашого лекіфа, слід визначити його як більш пізній — не раніше другої половини V ст. до н. е. — першої половини IV ст. до н. е.

Своєрідний лекіф походить з комплексу 1912/47 (табл. III, 5). Витончені, ехіноподібні вінця відділені рельєфним рубчиком від тонкого горла, що переходить в похилі плічка. На рівні плічок іде грань (злам форми), яка відділяє плічка від корпусу. Корпус звужений вгорі, значно розширюється донизу і базується на дуже широкій та низенькій кільцевій підставці. Внаслідок цього вся посудина набуває дещо важкуватих пропорцій. Лекіф невеликих розмірів⁷⁰, вкритий чорним лаком високої якості, що характерно для аттичної керамічної продукції V ст. до н. е.

Глина лекіфа дуже тонко оброблена, густого кремового кольору з дрібненькими золотистими блискітками. В центрі корпусу іде широка смуга меандра.

Цей лекіф датується за аналогічною посудиною, що наведена в «Corpus Vasorum Antiquorum» і визначається часом близько 400 р. до н. е.⁷¹

Більшість червонофігурних арибалічних лекіфів ольвійського некрополя складають лекіфи із зображенням великої пальмети⁷². Вінця цих лекіфів мають вигляд зрізаного конуса або розтруба, зверху вони зовсім плоскі. Вінця зливаються з горлом і відділені лише маленьким жолобком. Корпус округлої або трохи витягнутої форми, ручка маленька, кільцева підставка широка і тонка, як звичайно у арибалічних лекіфів. Вони вкриті чорним лаком різної якості. Найчастіше лак матовий, з графітно-сірим відблиском. На лицьовій стороні корпусу знаходиться невеликий простір, залишений в кольорі глини. Тут вміщувалось зображення пальмети. На деяких екземплярах пальмета особливо крупна з великою кількістю пелюсток (до 15), з двох сторін пальмета обведена півколами, по боках на рівні основи — трикутники також в кольорі глини (табл. IV, 1)⁷³. Подібні лекіфи відомі в Олінфі, Аполонії, на Боспо-

⁶⁶ Аналогічний кілік датовано першою половиною IV ст. до н. е. (Olynthus, ч. V, табл. 186, 989, стор. 246).

⁶⁷ Комплекси 1902/143, 1912/50, 1926/2.

⁶⁸ Olynthus, ч. V, табл. 116, 251, стор. 147.

⁶⁹ E. L a n g l o t z, вказ. праця, табл. 208, 575.

⁷⁰ Висота 9 см, діаметр вінця — 2,6 см, діаметр кільцевої підставки — 4 см.

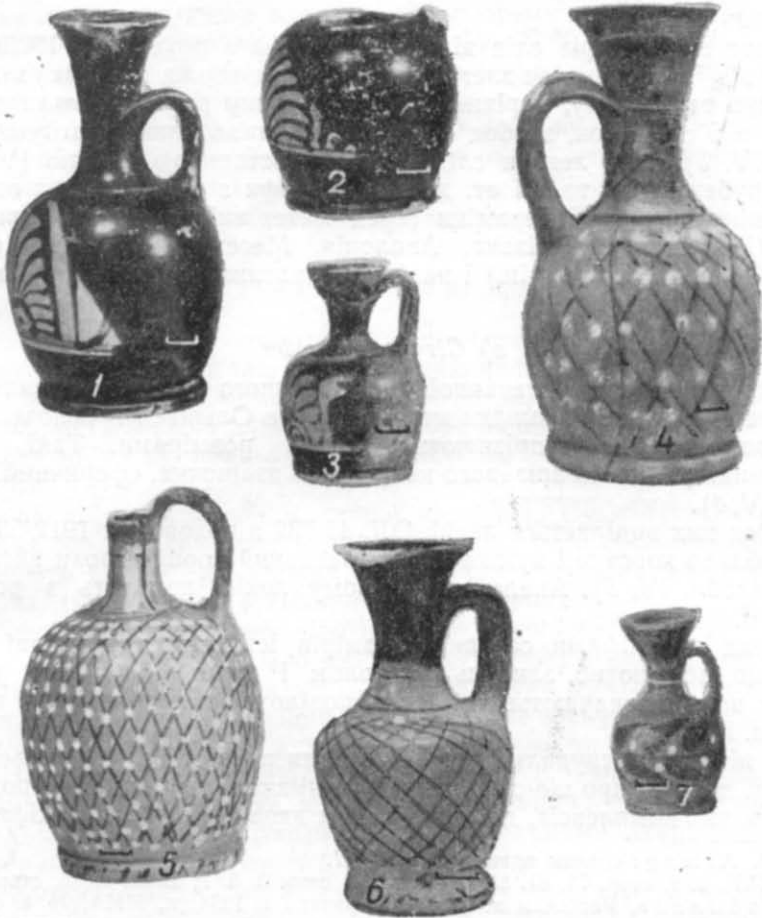
⁷¹ CVA, Deutschland, т. 7, Мюнхен, 1951, табл. 33, 9.

⁷² Вони знайдені в 21 комплексі: 1904/57, 1906/51, 1906/55, 1906/89, 1912/55a, 1912/26, 1902/72, 1905/21, 1906/74, 1910/63, 1911/29, 1911/5, 1911/26, 1920/53, 1920/105, 1920/6, 1920/64, 1920/80, 1920/86, 1920/58, 1920/97.

⁷³ Такі лекіфи представлені в комплексах: 1904/57, 1911/26, 1910/63, 1911/29.

рі⁷⁴. Найближчу аналогію являють собою лекіфи Олінфа, що датовані другою чвертю IV ст. до н. е.⁷⁵

Зважаючи на форму лекіфів, комплекси супровідного інвентаря, ці ольвійські лекіфи слід датувати другою—третьою чвертю IV ст. до н. е.⁷⁶

Таблиця IV. Червонофігурні та сітчасті лекіфи.

1 — червонофігурний арибалічний лекіф із зображенням пальмети (1904/57, ОЛ 1255); 2 — лекіф з поховання 1912/55а (ОЛ 22232); 3 — лекіф з поховання 1902/72 (ОЛ 666); 4 — сітчастий лекіф з поховання 1920/5 (№ 35); 5 — лекіф з поховання 1912/55а (ОЛ 11732); 6 — лекіф з поховання 1920/53 (№ 373); 7 — лекіф із зображенням гілки маслини (1920/134, № 691).

Трохи інший вигляд малюнка мали лекіфи такої ж форми з поховань 1906/74 та 1912/55а. Чітко виконана пальмета лише в нижній частині обведена залишками півкіл, замість трикутників — загнута лінія (табл. IV, 2).

Варіант такої форми дає лекіф з поховання 1911/5. Він має видовжені вінця, що зовсім зливаються з вузьким горлом, тому горло здається високим, корпус сферичний, маленька ручка своїм верхнім краєм

⁷⁴ Olynthus, ч. V, табл. 141, 413; табл. 143, 438, стор. 174, 177; М. Венедиков, вказ. праця, стор. 101, 102, рис. 11; С. И. Капощина, Некрополь в районе посёлка им. Войкова, МИА, № 69, 1959, стор. 125, рис. 23.

⁷⁵ Olynthus, ч. XIII, табл. 100, 103; табл. 104, 105; табл. 105, 110.

⁷⁶ В Олінфі вони набули широкого розповсюдження вже в середині IV ст. до н. е. (Olynthus, ч. VIII, стор. 5); А. Greifenhagen датує ці лекіфи досить сумарно — IV ст. до н. е. (CVA, Deutschland, т. IV, Мюнхен, 1940, стор. 36, табл. 28, 6, 7).

прикріплена на середині горла. Подібний лекіф був знайдений на території східної Іспанії, в класичному некрополі Ампурія⁷⁷.

Всі інші лекіфи відзначаються мініатюрністю (висота 6,5 см), вдовженими конусоподібними вінцями, які непомітно переходять у вузьке горло; ручка дуже маленька. Пальмета виконана недбало, кількома побіжними мазками.

Серед цих лекіфів слід відзначити лекіф з поховання 1902/72. На відміну від інших він має злегка опуклі вінця, горло, що різко відділене від вінця та корпусу, порівняно велику, тонку ручку. Пальмета складається з 9 пелюсток, з обох боків від неї знаходяться загнуті полоси (табл. IV, 3). Такі лекіфи слід датувати останньою чвертю IV ст. до н. е. — рубежем IV та III ст. до н. е. Лекіфи з пальметою є однією з найпоширеніших груп кераміки серед матеріалів розкопок Причорномор'я (Пантікапей, Тірітака, Аполонія, Месемврія), Греції (Афіни, Олінф, Родос, о. Крит та ін.) і навіть віддалених від метрополії колоній (наприклад, Ампурій)⁷⁸.

в) Сітчасті лекіфи

В другій половині класичної епохи великого розповсюдження набули сітчасті лекіфи. Їх знахідки мали місце і в Ольвії⁷⁹. В основному, всі вони однотипні і відрізняються лише розмірами. Такі лекіфи мають вінця у вигляді зрізаного конуса або дзвіночка, сферичний корпус (табл. IV, 4).

Серед них виділяється лекіф ОЛ. 11 732 з поховання 1912/55 а. Він має особливо коротке і вузьке горло, масивний корпус трохи витягнутої форми (табл. IV, 5). Аналогічний цьому лекіф походить з розкопок Олінфа⁸⁰.

Поряд з лекіфами середніх розмірів існували мініатюрні з вінцями, що абсолютно злились з горлом і дуже маленькою ручкою. Взагалі, вони відзначаються нечітким поділом форми на окремі елементи (табл. IV, 6).

Всі ці лекіфи існували одночасно. Вони повністю вкладаються в межі IV ст. до н. е., про що свідчать численні знахідки подібного роду⁸¹ та предмети тих комплексів, до складу яких входили сітчасті лекіфи⁸².

⁷⁷ М. АІтагго, вказ. праця, табл. IV, 11.

⁷⁸ ИАК, в. 9, стор. 76, 81, 88; ИАК, в. 30, стор. 3, 6, 7; ИАК, в. 35, стор. 17, 19; М. М. Кобылина, Раскопки некрополя Тиритаки в 1934 г., МИА, № 4, стор. 84; Т. Иванов, Керамика от некрополя на Аполония, Разкопки и проучвания, II, София, 1948, стор. 36, 37, рис. 35; Тут же наведена література про лекіфи цієї групи на території сучасної Болгарії та деяких власне грецьких центрів; Olynthus, ч. V, стор. 174, 177, табл. 141—144; М. АІтагго, вказ. праця, табл. IV.

⁷⁹ Знайдені в комплексах: 1911/30, 1912/80, 1920/5, 1912/4, 1920/22, 1920/53, 1913/66, 1912/55а.

⁸⁰ Olynthus, ч. V, табл. 147, 498—IV ст. до н. е.—на олінфському лекіфі є додатковий орнамент у вигляді лусочок на плічках посудини.

⁸¹ Такі лекіфи широко розповсюджені в античному світі. В Північному Причорномор'ї виняток становить лише некрополь Німфея, де сітчасті лекіфи не відомі (Л. Ф. Силантьєва, вказ. праця, стор. 34). Датування та вказівки на знаходження подібних лекіфів містяться в ряді робіт: С. И. Капошина, вказ. праця, стор. 128, 143 — друга половина — кінець IV ст. до н. е.; Т. Иванов, вказ. праця, стор. 37; И. Венедиков, вказ. праця, стор. 102, 103, рис. 12—IV ст. до н. е.; Г. И. Кадаров, Нови находки от некрополя на Месемврия, ИАИ, т. VII, 1933, стор. 288; V. Tusa, Sicilia, Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, т. XIII, гл. XVIII, Libertia, 1959, Рим, стор. 352, 353, 355, рис. 3, 4; 5, 5; М. АІтагго, вказ. праця, табл. IV; С. Bulas, Etude sur une classe de vases á decor en forme de réseau ou d'écaillés, BCH, в. 6, 1932, стор. 388 і далі, табл. XXI; Olynthus, ч. V, табл. 146, 147, стор. 181—185—IV ст. до н. е.; CVA, Oxford, ч. I, S, стор. 31, табл. 40, 1, 2.

⁸² Чернолаковий кілік IV ст. до н. е. (1911/30); червонофігурний арибалчний лекіф з жіночою протомою IV ст. до н. е. (1912/50); чернолаковий кілік другої чверті IV ст. до н. е. та червонофігурний арибалчний лекіф з пальметкою другої — третьої чверті IV ст. до н. е. (1910/63); подібний лекіф та чернолаковий кілік IV ст. до н. е. (1912/55а); червонофігурна котила та бронзове дзеркало IV ст. до н. е. (1920/53).

На основі спостережень над комплексами в цілому встановлено, що мініатюрні сітчасті лекіфи в Ольвії з'являються десь у другій половині IV ст. до н. е. Вони тут особливо характерні для кінця IV ст. до н. е., що було відзначено і для деяких інших некрополей Північного Причорномор'я⁸³.

Таку ж форму мав ще один тип мініатюрних лекіфів, а саме лекіфи з зображенням маслинової гілки (табл. IV, 7)⁸⁴. Вони вкриті чорним лаком, що схожий на обмазку. В центрі корпусу чорною фарбою виконане зображення гілки маслини з великим гострим листям. Поміж листям — круглі плоди, нанесені білою фарбою. Глина лекіфів чиста, старанно оброблена, оранжево-коричневого кольору, аттичного походження. Існували вони одночасно з сітчастими та червонофігурними лекіфами з пальметами. В ряді випадків вони знаходились в похованнях поруч.

г) Сіроглиняні лекіфи

Особливий тип являють собою сіроглиняні лекіфи, що відрізняються від інших як формою, так і технікою виконання.

Основною рисою форми цих лекіфів є великий сферичний корпус. Цю особливість лекіфів даної групи добре визначає англійський термін, що прийнятий в ряді праць: *globular lekythoi*, тобто сферичні, або кулясті, лекіфи.

Масовість знахідок сіроглиняної кераміки, хіміко-технологічні дослідження ольвійських глин та сірого посуду, його стилістичний аналіз переконують в тому, що Ольвія була одним з найбільших центрів виробництва цього посуду в Північному Причорномор'ї⁸⁵.

Лише деякі екземпляри сіроглиняного неорнаментованого посуду, очевидно, являють собою імпорتنі зразки. До них можна віднести сіроглиняний лекіф з поховання 1911/77 (табл. V, 1). Його корпус має майже правильну форму кулі, вінця опуклі з ледве загнутим всередину краєм. Під ним — рельєфний пасок, який відділяє вінця від дуже короткого горла. Невелика ручка прикріплена до горла під вінцями і до плічка. В основі лекіфа — невелика кільцева підставка. Глина сіра, щільна, з дрібними світлими блискітками і рідкими зернами кварцового піску. Поверхня вкрита тонкою чорною блискучою обмазкою.

До цього ж типу відносяться лекіфи місцевого виробництва, які походять з комплексів 1902/146 (табл. V, 2), 1902/82 та 1908/4, а також вкритий чорним облицюванням лекіф з поховання 1926/9—12. Останні відрізняються лише формою вінця у вигляді зрізаного конуса, які безпосередньо переходять в плічки. Пасок під вінцями дещо ширший (табл. V, 4)⁸⁶.

Аналогічний сіроглиняний та чорнолаковий посуд походить з різних центрів Греції: Афін, Олінфа, Ритзони, Корінфа, Сардинії, Родосу⁸⁷.

Це одна з найранніших форм лекіфів, яка виникла ще на початку VI ст. до н. е.⁸⁸ і існувала на протязі довгого часу: VI—IV ст. до н. е. Тому вона має багато варіантів.

⁸³ С. И. Капошина, вказ. праця, стор. 128, 143, рис. 28.

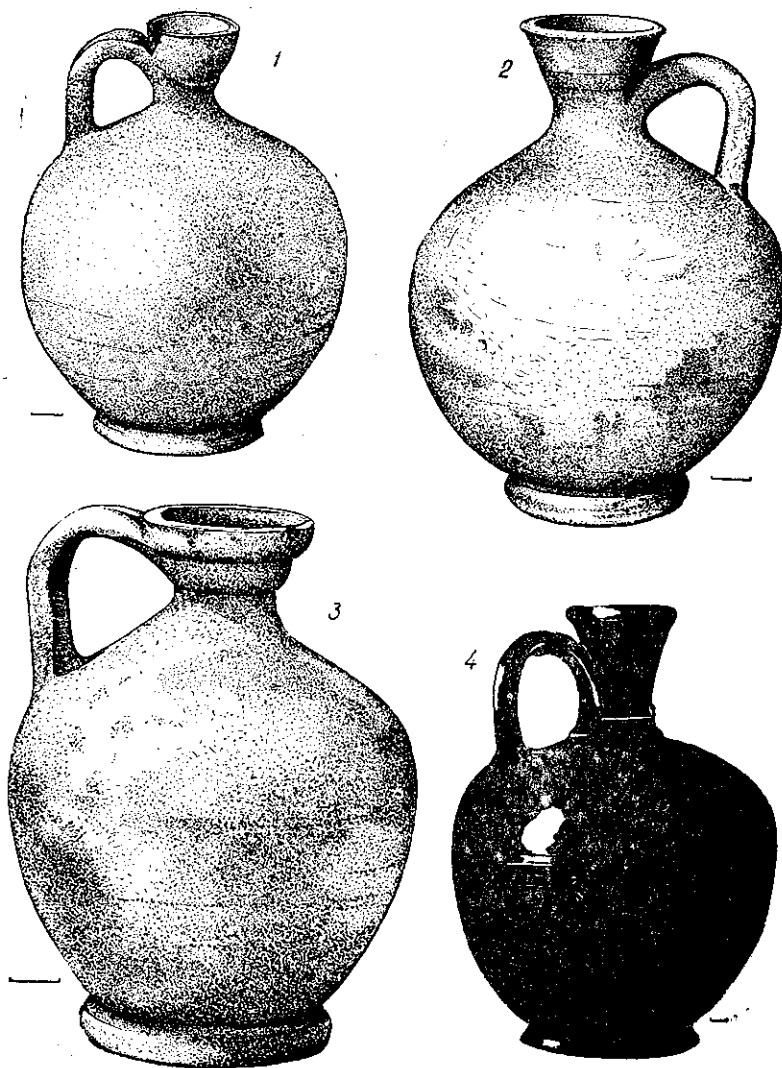
⁸⁴ Вони походять з комплексів 1912/556 та 1920/134.

⁸⁵ О. А. Кульська, вказ. праця, стор. 82; Йі ж, Химико-технологическое исследование ольвийских керамических изделий, Ольвия, т. I, стор. 175, 178, 179, 183.

⁸⁶ М. Макаренко, Ольвія, Коротке звідомлення за 1926 р., К., 1927, стор. 99, рис. XXIII.

⁸⁷ С. Voultier, вказ. праця, стор. 80—81, 114, табл. 31, 47, 200, 201—V—IV ст. до н. е.; E. Haspels, вказ. праця, стор. 3—6—VI—V ст. до н. е.; Olynthus, ч. V, стор. 214, табл. 168, 743—V—початок IV ст. до н. е.; Olynthus, ч. XIII, табл. 161, 315—320—IV ст. до н. е.; Clara Rhodos, т. IV, стор. 304, рис. 342.

Сіроглиняному лекіфу з комплексу 1911/77 найбільш близький олінфський лекіф № 239, що відрізняється лише більш видовженими та звуженими донизу вінцями⁸⁹. Аналогічні вінця мав чорнолаковий лекіф з афінської агори Р8838, датований початком V ст. до н. е.⁹⁰ На підставі

Таблиця V. Сіроглиняні лекіфи.

1 — лекіф з поховання 1911/77 (№ 514в); 2 — лекіф з поховання 1902/146 (ОЛІ 17603); 3 — лекіф з поховання 1903/39 (ОЛІ 17478); 4 — лекіф з поховання 1926/9—12.

цього наш лекіф можна датувати V ст. до н. е., в усякому разі не пізніше початку IV ст. до н. е.

Найближчу аналогію лекіфу з поховання 1926/9—12 становить чорнолаковий лекіф афінської агори Р21871⁹¹, який відноситься до ранньої групи таких лекіфів, датованих початком і в межах першої чверті V ст. до н. е.

⁸⁸ В. Д. Блаватский, История античной расписной керамики, М., 1953, стор. 53, табл. VIII, 112.

⁸⁹ Olunthus, ч. V, стор. 214, табл. 168, 743—V—початок IV ст. до н. е.

⁹⁰ С. Voultier, вказ. праця, табл. 31, 200, стор. 80.

⁹¹ Там же, табл. 31, 47, стор. 80.

Лекіф з комплексу 1908/4 дуже близький до цього лекіфа і відрізняється лише ще більш спрощеною формою вінець: розтруб з косо зрізаним краєм. Його поверхня вкрита чорною обмазкою (табл. VI, 1). Глина його дуже світла. Подібний лекіф походить з класичного некрополя Ампурія і датований першою половиною V ст. до н. е.

Лекіф комплексу 1902/82 виконаний грубіше і датується кінцем V—IV ст. до н. е., як і чорнолаковий кілік, що входить до складу супровідного інвентаря.

Другий тип сіроглиняних лекіфів представлений у комплексах 1912/75, 1912/51 та 1903/39 (табл. V, 3). В порівнянні з попередніми вони мають більш похилі плічка, подовжений корпус, невеликі валикоподібні вінця, під ними — рельєфний пасок. Профілювання вінця досить сумарне та нечітке. Глина лекіфів сіра з домішкою кварцового піску. Лекіф комплексу 1912/51 містить в глині ще блискітки слюди, його поверхня вкрита чорною обмазкою. Лекіф поховання 1903/39 зовні темно-сірий, має дрібні чорні вкраплення в глині.

Ці лекіфи датуються на підставі комплексу поховання 1912/51, в заповненні якого знайдені клеймовані амфори IV ст. до н. е.

Варіант цієї форми представляє лекіф з могили 1903/31⁹², який відноситься до IV ст. до н. е.

В цей же час існував третій тип лекіфів, представлений в комплексах 1902/85, 1912/57 (табл. VI, 2). Це посудина з довгим вузьким горлом, що розширюється догори і утворює вінця з горизонтальним зрізом. Широкі похилі плічка переходять в корпус півсферичної форми на досить широкій кільцевій підставці. Ручка велика, плоска, розташована так само, як і на інших сіроглиняних лекіфах. Глина сіра з найдрібнішими світлими блискітками та зернами кварцу. Вона має пористу консистенцію і багато розривів від випавших домішок. Поверхня добре згладжена, світло-сіра. Лекіф з могили 1902/85 Б. В. Фармаковський датував IV ст. до н. е.⁹³

Близькі лекіфи відомі в Олінфі, вони були віднесені Д. Робінзоном до типу чорнолакових лагіносів та датовані початком IV ст. до н. е.⁹⁴

Окремо слід відзначити світлоглиняний лекіф з комплексу 1912/85 (табл. VI, 3). Він має потовщені вінця, дуже коротке горло, невелику ручку, що виходить з-під вінця, досить широкі плічка, сферичний корпус, трохи звужений донизу⁹⁵. Лекіф розписаний, він імітує ранню іонійську кераміку: на корпусі широка чорна смуга та дві вузькі коричневого кольору. Форма лекіфа та характер поховання (земляний склеп з характерним інвентарем — курильниця, амфора з клеймом) свідчать про належність цього лекіфа IV ст. до н. е., не раніше його середини.

Лекіфи ольвійського некрополя V—IV ст. до н. е. в переважній більшості є продукцією аттичного гончарного виробництва. Цей факт, з одного боку, свідчить про постійні та тісні торгові стосунки Ольвії та Афін на протязі всього класичного періоду, з другого — про характер та розмір аттичного виробництва, що наповняло в цей час своїми виробами численні ринки збуту.

Поряд з високохудожніми зразками керамічної продукції майстерні Аттики виробляли ремісничі вироби середньої або навіть зовсім низької якості в масовому масштабі, розраховані на широкий збут⁹⁶. Оче-

⁹² ИАК, в. 13, стор. 161, рис. 111. Він відрізняється лише формою ручки, дещо витягнутою вгору і прикріпленою одним кінцем до основи горла, а другим — до плічка.

⁹³ Архів ЛВ ІА АН СРСР, Дневник Б. В. Фармаковского за 1902 г., табл. 116, фото № 538.

⁹⁴ Olynthus, ч. V, табл. 172, 815; стор. 224. Цей екземпляр мав лише іншу форму ручки.

⁹⁵ Його висота 12,6 см, діаметр вінця 3,5 см; діаметр кільцевої підставки 6 см

⁹⁶ Аналогічне явище було відмічене і В. М. Скудновою по відношенню до виробництва архаїчних чорнофігурних лекіфів (В. М. Скуднова, вказ. праця, стор. 129).

видно, таке явище притаманне грецькому античному виробництву взагалі, на всьому протязі його історії.

Тому недбалість обробки, примітивність та шаблонність розпису, а також грубість матеріалу не можуть правити за єдиний критерій при датуванні кераміки та визначенні місця виробництва. Нехтуючи цим, деякі дослідники помилково значно занижували час існування тієї чи

Таблиця VI. Сіроглиняні лекіфи.

1 — сіроглиняний лекіф з поховання 1908/4 (ОЛ 2675); 2 — сіроглиняний лекіф з поховання 1912/57 (ОЛ 12348); 3 — світлоглиняний розписний лекіф з поховання 1912/85 (ОЛ 11711).

іншої групи посуду, зокрема лекіфів з червонофігурною пальметою, кіліків з штампованим орнаментом, або визначали деякі посудини як предмети місцевого виробництва⁹⁷. Те, що такі погляди хибні, не може викликати серйозних заперечень.

Аттичні лекіфи масового виробництва, мабуть в силу їх дешевизни, знаходили дуже широкий збут. Вони трапляються буквально в усіх античних центрах та пов'язаних з ними територіях. В Ольвію, в основному, ввозилась саме така продукція. Про це свідчать не тільки лекіфи, а й загальна характеристика некропольської кераміки Ольвії взагалі.

Якщо чорнофігурні лекіфи траплялися в багатих похованнях і давали певну майнову характеристику померлого, становлячи невеликий процент знахідок в некрополі⁹⁸, то в класичну епоху лекіфи притаманні різним за багатством похованням, їх порівняно багато. Вони супроводили як чоловічі, так і жіночі та дитячі поховання.

Гончарне виробництво Самосу представлене єдиним екземпляром. Але в міських шарах Ольвії предмети самоського виробництва зустрічаються нерідко. Поки що важко говорити про характер зв'язків Ольвії з Самосом — безпосередніх чи за участю Афін.

Певну групу складають лекіфи місцевого ольвійського виробництва. Їх порівняно небагато, але всі вони досить своєрідні і відносяться до сферичних сіроглиняних та світлоглиняних лекіфів.

Культ взагалі і поховальний обряд зокрема є найбільш консервативною стороною світогляду та духовної культури в цілому у всіх народів. Очевидно, цим пояснюється те, що в ольвійському некрополі на протязі всього V ст. до н. е. існують лекіфи чорнофігурної техніки, а древні форми початку VI ст. до н. е. копіюються ще в IV ст. до н. е., що ясно виступає на прикладі форм сіроглиняних лекіфів. Мабуть, такий посуд явно більш древніх зразків вироблявся в силу традиції, часто спеціально для поховального ритуалу.

⁹⁷ В той же час деякі дослідники вважали всі старанно оброблені, чіткої форми предмети гончарного виробництва привізними виробами.

⁹⁸ В. М. Скундова, вказ. праця, стор. 114—115.